

ИСТОРИЈА ЕМОЦИЈА КРОЗ ДРУГУ ПОЛОВИНУ 20. ВЕКА У ПАНЧЕВУ

HISTORY OF EMOTIONS IN PANČEVO IN THE SECOND HALF OF THE 20. CENTURY

АУТОР: АНА ВЛАЈКОВИЋ, први разред, Гимназија „Урош Предић“ Панчево, Регионални центар за таленте „Михајло Пупин“ Панчево.

МЕНТОР: НИКОЛА КОНЕСКИ, мастер историчар, предавач и ментор у РЦТ „Михајло Пупин“ Панчево, истраживач на Институту за новију историју Србије.

РЕЗИМЕ: Овај научно – истраживачки рад бави се осећањима Панчеваца у периоду друге половине 20. века. Она су представљена кроз свакодневицу просечних грађана, посматрајући из угла четири примарне емоције које су биле најприсутније у Панчевачком друштву: љубав, срећа, туга и бес. Обухвата поређење менталитета грађана Панчева данас и за време социјализма, као и поглед младих данас на емоције Панчеваца кроз другу половину 20. века. Циљ овог рада јесте приказивање схватања емоција у југословенском Панчеву, као и боље разумевање осећања грађана овог града. Написан је на основу усмених интервјуа са грађанима социјалистичког Панчева, штампе – листа „Панчевац“ из овог периода, архивске грађе, литературе, електронских извора и анкете спроведене у Гимназији „Урош Предић“. Ширу слику о теми добијамо и кроз приче и анегдоте грађана социјалистичког Панчева, филмове, серије, музику, фотографије и разгледнице из овог периода.

ABSTRACT: This scientific-research paper deals with the feelings of the people of Pancevo in the period of the second half of the 20th century. They are presented through the everyday life of average citizens, looking at the four primary emotions that were most present in Pancevo society: love, happiness, sadness and anger. It includes a comparison of the mentality of the citizens of Pancevo today and during socialism, as well as the view of young people today on the emotions of the people of Pancevo during the second half of the 20th century. The aim of this paper is to show the understanding of emotions in the Yugoslav Pancevo, as well as a better understanding of the feelings of the citizens of this city. It was written on the basis of oral interviews with the citizens of socialist Pančevo, the press - the newspaper "Pančevac" from this period, archival material, literature, electronic sources and a survey conducted in the high school "Uroš Predić". We get a broader picture of the topic through the stories and anecdotes of the citizens of socialist Pančevo, films, series, music, photographs and postcards from this period.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: емоције, Панчево, схватање осећања, свакодневни живот, СФРЈ, љубав, туга, срећа, бес.

KEY WORDS: emotions, Pančevo, understanding of feelings, everyday life, SFRY, love, sadness, happiness, anger.

Увод

Емоције су комплексна унутрашња ментална стања која се јављају као одговор на одређене ситуације. Оне обухватају субјективно искуство, изразе лица и физиолошке промене и играју кључну улогу у развијању идентитета појединаца и друштва.¹ Одатле следи да је важност проучавања емоција огромна. Емоције постоје од када и људи, али они се нису бавили истраживањем емоција и менталних стања до средине двадесетог века када су психолошке науке доживеле процват, а ни данас се не може рећи да су емоције у потпуности схваћене. Будући да су оне веома променљив, специфичан и субјективан појам има много различитих погледа на тему схватања емоција.² Данас емоције постају популарна тема. Постоји мноштво научних радова и истраживања о теми емоција и менталног здравља, али једва неколицина таквих радова се бави виђењем емоције у прошлости. Да ли су људи били свесни својих емоција? Како су их схватили? Да ли су се бавили и размишљали о томе шта осећају? Јесу ли су били емотивнији у односу на данашње друштво? Веома мало људи бави се овом веома битном темом. Како ћемо истински разумети психу и емоције друштва данашњице, ако нисмо истражили њихову историју?

Тема овог рада су управо емоције и то у Панчевачком крају, са фокусом на другу половину 20. века. Све до сада наведено утицало је на одабир управо ове теме. О осећањима Панчеваца у периоду бивше Југославије људи сазнају једино кроз старе приче родитеља, бака или дека. Овај рад има за циљ да све те приче уједини, обогати и подупре информацијама, да отвори ново поље истраживања и подстакне још по неког истраживача да се заинтересује за тему оваквог типа. Уколико овај рад то не уради, једно је сигурно – свако ко га буде прочитао, моћи ће да замисли шта се дешавало у глави једног грађанина Панчева у време социјализма. Будући да се овом темом нико до сада није бавио, писмених извора има мало. Рад се заснива највише на усменим интервјуима са грађанима Панчева и штампом односно локалним новинама – лист Панчевац из периода којим се рад бави. Коришћени су и бројни електронски извори, старе слике, писма, разгледнице, као и филмови, серије и музика овог периода. Наравно, у истраживању је значајна била и литература, одрађена је анкета у Гимназији „Урош Предић“ и коришћена је архивска грађа Историјског архива у Панчеву.

Схватање и поглед на емоције у СФРЈ

Емоције у СФРЈ су имале велику улогу како у свакодневном животу, тако и у политичком контексту. Југославија је била држава са сложенем политичком структуром и многим социјалним променама чије су последице биле бурне емоције међу људима. Управо оне имају велику улогу на то како људи данашњице схватају емоције али су веома повезане и са прошлошћу. Бројни историјски догађаји ове државе су оставили дубок траг на људима и на начину на који они доживљавају своју прошлост. Кључан је Други светски рат и све његове последице. Послератно друштво је било крхко и опрезно, те све делује тмурније. Ипак, неколико деценија касније се стање у Југославији поправља и долази до изузетно веселог и мирног заједништва друштва, све до распада Југословенске државе. Људи рођени након Другог светског рата цео период

¹ Барбара Х. Розенвајн и Рикардо Кристијани, *Шта је историја емоција?*, Медитерран, Нови Сад, 2019, 47.

² <https://amplitudemagazin.com/istorija-mentalnih-poremecaja/> (Развој психијатрије – историја менталних поремећаја) (20.11.2023)

Југославије доживљавају ведрије и боље, док људи који су преживели крај рата гледају на све то мало другачије.

Иако увек има различитих погледа на неки период Југославија је карактеристична по томе што је у периоду њеног постојања долазило до многих успона и падова и самим тим се јављају веома разноврсне емоције. У поређењу са другим државама СФРЈ би била на средини листе по просечном емотивном стању среће грађана у свету. Скандинавске земље су на врху листе нпр. Норвешка и Данска које су прошле године заузеле прво и друго место, док су последње углавном сиромашније афричке земље, прошле године су Авганистан и Либан заузели последња два места.³ Према култури и свакодневници Југославије можемо тумачити општа осећања народа. На пример најпопуларнија музика јесу поп и рок жанрови који су већ познати као „забавна музика“.⁴ Филмови су такође већински били забавног карактера, најгледаније јесу биле комедије.⁵

Емоције постају све популарнија тема, али су то већински емоције данашњице. Да бисмо њих разумели, морамо разумети и њихову прошлост. Управо том прошлосту се људи најмање баве. Историја емоција, поготово у Југославији, јесте врло битна, али и занимљива. Чак се ни у самој Југославији није толико бринуло о емоцијама, људи су живели пуним плућима најбоље што умеју, али су емоције и генерална тема менталног здравља врло слабо истраживане. Не можемо рећи да су емоције занемарене, али заиста су стављене по страни као нешто што је друштвена норма и о чему нема потребе разговарати. Психологија и психијатрија су биле веома неразвијене у СФРЈ до 1960-тих година 20. века.⁶ Осећања која су преовлађивала у Југославији су мир, сигурност, срећа, бес, помало туге, али може се рећи да се од 1950-тих година, па све до краја 20. века највише истицала нада. Председник Југославије, Јосип Броз Тито, у више наврата поновљао је „Много наде полажем у омладину која је учествовала у борби за нашу земљу и надам се да ће у том броју учествовати и у њеној изградњи. Много наде полажем у наше сељаштво које је упорно и свесно својих задатака и права. Полажем много наде и вере у наше жене које се залажу за своје право да учествују у друштвеном животу на једнакој нози са мушкарцима...“ Како је он био најпоштованија личност бивше Југославије, имао је велики утицај и на емоције грађана.⁷

Емоције у свакодневици у Панчеву у СФРЈ

Панчево је град са дугом историјом иза себе, веома развијеном културом и шароликом етничком структуром. Као што је већ поменуто управо из културе и свакодневнице сазнајемо доста о емоцијама једног града односно његових становника. У овом граду, за време СФРЈ, снимано је мноштво сцена из добро познатих филмова, одржавано је доста културно-уметничких манифестација, концерата, игранки и других окупљања. Најпопуларније биле су игранке у студентском дому, а касније и окупљања у видеотеци хотела „Тамиш“.⁸ Панчево је било домаћин снимања преко 150 домаћих и страних филмова и серија. Из периода СФРЈ су то нпр. „Ко то тамо

³ <https://worldhappiness.report/ed/2023/> (Светски извештај о срећи грађана из 2023. године) (5. 1. 2024)

⁴ https://www.wikiwand.com/bs/Pop_i_rok-muzika_u_Jugoslaviji (Поп и рок музика у Југославији) (5.1.2024)

⁵ <http://www.yugopapir.com/2018/09/top-30-najboljih-jugoslovenskih-filmova.html> (Листа 30 најпопуларнијих југословенских филмова) (5.1.2024)

⁶ <https://amplitudemagazin.com/istorija-mentalnih-poremecaja/> (Развој психијатрије – историја менталних поремећаја) (5. 1. 2024)

⁷ Дане Шијан, *Моћ Титове ријечи конерентност револуције*, Стајлс, Загреб, 1977, 143.

⁸ „Позориште у дискотеци“, *Панчевац*, 24.5.1980, 5.

пева“, „Маратонци трче почасни круг“, „Балкан Експрес“ и многи други. Најгледанији филмови јесу забавног и комичног карактера, мали број сниманих филмова је био тужне тематике.⁹ Историја музике уско је испреплетана са историјом једне државе. Музика Југославије била је карактеристична зато што је у сваком тренутку осликавала своју земљу. Што се музике тиче, у Панчеву су се сваког викенда могле посетити свирке различитих жанрова.¹⁰ Управо из свих тих података видимо колико су грађани Панчева волели да се забављају.

Из угла просечног грађанина Панчева 1980-тих година је живот био веома миран и најважније слободан. Децу родитељи нису могли да увуку у куће, а са Југословенским пасошем могло се путовати у малтене сваку државу света. О деци и младима изузетно се водило рачуна. У Панчеву, али и у сваком околном селу постојала је најмање једна организација која се залагала за васпитање и бригу о деци и омладини. Све те организације су се састајале на годишњем нивоу и прилагале извештаје о свом раду. Неки од проблема били су мањак дечијих игралишта или проблеми са финансијама за реновирање школа. Проблеми око дисциплине и васпитања били су минимални.¹¹ Збринути били су и млади људи и деца избеглице који су остали без родитеља. Постојала су Дечија села која су добро водила рачуна о овој деци, а једно је било управо надомак Панчева.¹² Млада особа у Панчеву у овом периоду живела је веома срећним животом и није имала брига. Највише их је радовало дружење са пријатељима и ретко су дане проводили сами. Родитељи су наравно имали брига, али то су већински биле природне мајчинске и очинске бригае. Они су такође живели веома мирно и слободно. Управо тај осећај сигурности јесте нешто што људи највише истичу у вези са овим периодом.¹³ Људи су могли да кампују на улици без брига да ли ће све њихове ствари остати нетакнуте или да ли ће их неко узнемиравати, што данас није случај. Лоша страна живота у Панчеву јесу фабрике, које знатно кваре квалитет ваздуха, а током 20. века се њихов број повећава.¹⁴ Загађеност ваздуха је утицала на здравље људи, а наше физичко здравље је веома уско повезано са менталним здрављем. Поред тога количина смећа на улицама јесте велика, то нам говори о еколошкој свести људи из ове околине. Од четири интервјуисана грађана Панчева, то јесу једине лоше особине друштва и живота у овом граду које су навели.¹⁵ Једноставност је била кључна, сви су били једнаки, средње класе, сличних примања и могућности. Није било дискриминације на основу нечијег материјалног стања, посла којим се баве и сл. Људи су се поштовали и били ту једни за друге.

Могли бисмо рећи да је живот у Панчеву био веома срећан, без много стреса и брига. Наравно ту су увек посао, деца или гужва у саобраћају које могу нанети човеку стрес, али ми говоримо о знатно широј слици. Нормално је да људи нису увек срећни, негативне емоције су природне и неопходно је научити како се носити са њима. У овом периоду у Панчеву то се избегавало. Већински ненамерно, али да бисмо научили како да се носимо са нашим емоцијама неопходан је разговор, а управо то је нешто што недостаје Панчеву у време социјализма. Не

⁹ <https://visitpancevo.rs/upoznajte-pancevo/sta-videti/filmska-prica/> (Филмови снимани у граду Панчеву) (6.1.2024)

¹⁰ Иван Ивачковић, *Како смо пропевали Југославија и њена музика*, Лагуна, Београд, 2013, 11.

¹¹ Историјски архив Панчево, Фонд Одбора савеза друштава за васпитање и старање о деци и омладини, кутија број 4, извештај о раду из 1967. године.

¹² СОС Дечије село, *Огедало душе*, Нови Сад, 2005, 113.

¹³ Интервју са Браниславом Димитријевић, наставником у пензији, грађанком Панчева од 80 година, Панчево, 17.2.2024.

¹⁴ Интервју са Мајом Влајковић, економисткињом, грађанком Панчева од 50 година, Панчево, 6.1.2024.

¹⁵ Интервју са Ненадом Влајковићем, професором, грађанином Панчева од 50 година, Панчево, 8.1.2024.

разговор сам по себи, већ разговор о осећањима.¹⁶ Сведочимо данашњем времену које је пуно стреса, беса, нестрпљивости и непристојности. Шта је то данас толико другачије?

Осећања људи у Панчеву некад и сад

Људска осећања су једно веома променљиво поље за истраживање. У Панчеву се од периода бивше Југославије до данас догодило много тога, али колико је то утицало на емотивно стање грађана и њихово виђење града? Данашња свакодневница делује убрзано, сви људи на улицама журе, мали број њих се смеје, долази до велике тензије у саобраћају због мањка стрпљења међу људима и готово ни једна особа која се може видети на улици није у једноставној шетњи. Људи се недовољно поштују и неретко игноришу када је неке потребна помоћ. Грађани Панчева данас нису у великом проценту укључени у унапређивање овог града и нису активни на локалном нивоу.

Од четири интервјуисане особе, различитих генерација, све су се сложиле да је Панчево у периоду СФРЈ био знатно мирније и безбрижније него што је данас. Људи су се изузетно поштовали, већински су се сви познавали и често би застајали да разговарају на улици. Грађани су били активни у разноликим сферама, у зависности од њихових интересовања, неки су се бавили спортом и посећивали спортске догађаје, неки су често ишли на концерте и друге свирке, певали у градском црквеном хору, док је неке занимао активизам и били су активни на протестима и другим скуповима грађана. Панчевци на улицама кроз другу половину 20. века су били веома опуштени, насмејани, без журбе уживају у свом дану и то је чар коју је Панчево кроз године изгубило.¹⁷ Одговорности и обавезе људи остале су веома сличне, али је данас притисак за њихово извршавање знатно већи. Утицај великих градова, модерне архитектуре, саобраћаја, технологије су све фактори који имају негативан утицај на људску психу. Гледајући разгледнице и друге фотографије Панчева из периода СФРЈ можемо приметити разлику у енергији коју је град имао тада и коју има сада.¹⁸

Поред четири усмена интервјуа, обављена је и писмена анкета. Од 52 анкетиране младе особе 60% мисли да су Панчевци били срећнији у време социјализма него данас. Сматрају да је у југословенском Панчеву најзаступљенија емоција била нада, а у Панчеву данас бес. Као неке од разлога наводе повезаност друштва некада и нервозу друштва данас. На питање о свакодневници Панчеваца у социјализму њих 40 одговара да не би могли себе односно свој стил живота замислити у том времену. О осећањима просечног грађанина Панчева у СФРЈ 22 одговарају да се осећао срећно, прихваћено и дисциплиновано. 14 говоре да се осећао нервозно ужурбано и бесно, 10 испуњено љубављу, успорено и одморно, а само 6 мисле да се осећао тужно, депресивно и уморно.¹⁹

¹⁶ <https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-55670937> (Важност негативних емоција) (7.1.2024)

¹⁷ Интервју са Наташом Ленђел, активисткињом, грађанком Панчева од 30 година, Панчево. 7.3.2024.

¹⁸ <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1402754359884452&set=pancevo-1942> (Фотографије југословенског Панчева) (8.3.2024)

¹⁹ Анкета спроведена у Гимназији „Урош Предић“ Панчево, на нивоу два одељења првог разреда.

Љубав

Љубав је емоција која има огромну ширину и врло је комплексна. Постоји много врста љубави и све оне су саставни део људског живота. Љубав се озбиљније изучава од 1960-тих, али антрополози никада нису пронашли људску заједницу у којој љубав није била присутна. Људи одувек жуде за љубављу, живе за љубав, убијају за љубав и умиру за љубав.²⁰ Постоји много врста љубави. Породична љубав, братска и сестринска љубав, љубав према пријатељима, партнерска љубав, али и на пример љубав према неком хобију или професији. Да бисмо добро разумели грађане Панчева у време социјализма, морамо се осврнути и на њихове љубавне приче и схватање љубави у Југославији. Постоји много парова који су остали запамћени из овог периода, то су углавном познати глумци и певачи, али како су изгледале љубави просечних Панчеваца? У студентском дому Панчева одржавале су се поподневне и вечерње игранке где су се, по речима интервјуисаних грађана, најчешће рађале љубави. Како прве љубави, тако и љубави за цео живот могле су се видети плесајући на овим догађајима. Друга ударна област у граду где су се романсе младих рађале, а дуге љубавне приче старијих парова одржавале јесте градско шеталиште тј. Корзо, као и градски парк. На Корзоу су се млади дуго шетали, загледали, разговарали, али и гурали међусобно када се јави љубомора. Док су углавном на клупицама парка седели старији парови, што уживајући у сопственим љубавним причама, тако и разгледајући шта им раде синови или ћерке шетајући се Корзоом.

Управо у овом периоду јављају се романтични гестови, од којих људи неке користе и данас, а о неким се данас само машта. Најпопуларније било је удварање песмом. Писање песама, и прозе и поезије, певање испод балкона или испред оgrade куће, а посебно су били популарни момци који би уз песму и засвирали гитару. Они мало стидљивији би папириће са текстовима убацивали девојкама у поштанске сандучиће. Уз такву пошту често би умело да стигне и писмо. Љубавна писма су нешто што се данас највише виђа у филмовима, а све мање и мање у свакодневници Панчева. У социјалистичком Панчеву љубавна писма била су веома популарна, а највише су се слала током трајања војног рока. Интервјуисана Бранислава говори да је послала 365 писама, док је чекала момка да се врати. То је по једно писмо сваког дана написано, прочитано, али и на њега је свакодневно одговарано. Ова љубавна прича пример је многих парова у југословенском Панчеву, тако да закључујемо да су поштари овог града имали пуне руке посла.²¹ А што се емоција тиче, љубав је била неизоставна. Поред партнерске љубави, најраспрострањенија у Панчеву била је љубав према породици. Очеви и мајке били су најпоштованије фигуре, а конекција која постоји између браће и сестара непрекидива је за цео живот.

Срећа

Срећа је емоција која се најчешће дефинише као задовољност животном ситуацијом, која је уско повезана са осећајем испуњености и уживања, а највише се повезује са радошћу. Додуше она је много више од тога и многи фактори утичу на њу, те је она веома субјективна. Срећу су истраживали још антички филозофи, а филозофи, мислиоци и научници данашњице и даље

²⁰ <https://www.istrazime.com/socijalna-psihologija/sto-psihologija-kaze-o-ljubavi/> (Психолошка анализа љубави) (31.3.2024)

²¹ Интервју са Браниславом Димитријевић, Панчево, 17.2.2024.

немају универзалну дефиницију среће.²² Када говоримо о срећи у југословенском Панчеву, говоримо о забави, миру, љубави, поштовању и сигурности. Без тих појмова се срећа грађана овог града не може описати. Као што је већ поменуто, Југославија је била земља добре музике, успешних спортских тимова и забавних филмова, а Панчево је било један од активнијих градова. Што се спорта тиче, у социјалистичком Панчеву сваког викенда одржавале су се рукометашке, кошаркашке и фудбалске утакмице, које су биле праћене великим бројем навијача. Будући да су били веома спортски настројени овакви догађаји били су извор среће и уживања многих грађана. Такође, становници Панчева добро памте 1970. годину када је Југославија освојила светско првенство у кошарци.²³ Утакмица се пратила до касно у ноћ, а након ње је уследило славље у дворани студентског дома. У домену музике, млади су највише слушали рок свирке које су се често дешавале у граду, али популаран је био и градски црквени хор у који су се већински укључивали старији, али није им фалило ни младих гласова. Панчевци су страствено славили и победу Југославије на избору за песму еуровизије 1989. године.²⁴ Веома посећено било је и позориште, односно позоришне представе које су се најчешће одржавале у Дому културе. Многи веома познати комади играни су у Панчеву, а готово сваког дана могла се посетити нека представа, музичка изведба или изложба у Дому културе. Нешто касније домаће серије биле су гледане у тој мери да када би се приказивао на пример „Бољи живот“ сваког дана у осам часова, улице града би биле готово празне.²⁵

Нешто што је карактеристично за СФРЈ јесу омладинске радне акције. Грађанима Панчева које смо интервјуисали оне су у веома лепом сећању и о томе су нам говорили када смо их питали о срећи. Иако су биле веома напорне и цела земља је личила на једно велико градилиште, оно што је народу остало у сећању јесте осећај јединства. Памте горећу жељу и наду у очима младих људи који се труде да дају свој максимални допринос. У Панчеву су неке од највећих омладинских радних акција овог периода биле градње спортских терена нпр. кошаркашки терен „Динамо“, који је био први кошаркашки терен у Панчеву, су својеручно направили омладинци тог кошаркашког клуба. Поред тога, у овом граду и његовој околини често је долазило да мањих радних акција, нпр. када би неко у улици реновирао двориште комшије би часком пристигле у помоћ. Догађај који је у Панчевцима, као и остатку Југословена, будио радост била је штафета младости. Омладинци и омладинке Панчева поређали би се дуж целе улице ЈНА. Сви са плавим капицама које су називали „титовке“ и на себи су имале црвене звезде - петокраке, црвеним марамама око врата и каранфилима. Махали би носачима штафете и бацали за њима цвеће. Тај дан био је пун чисте среће, ишчекивања и поштовања.²⁶

Туга

Туга је непријатна емоција, одговор нашег организма на стресну и неповољну ситуацију. Уско је повезана са жалости, а најчешћи узроци јесу неки вид губитка, промене средине, притиска, усамљености... Ова емоција је веома индивидуална и сви је доживљавамо другачије, у зависности

²² <https://samoobrazovanje.rs/sta-je-sreca/> (Психолошка анализа среће) (1.4.2024)

²³ <https://kosarka24.ba/svjetsko-prvenstvo-1970-ljubljana/> (Светско првенство у кошарци 1970. године) (1.4.2024)

²⁴ <https://www.dw.com/sr/prva-i-jedina-pobeda-jugoslavije-na-evroviziji/a-17614522> (Победа Југославије на еуровизији) (1.4.2024)

²⁵ Интервју са Браниславом Димитријевић, Панчево, 17.2.2024.

²⁶ Интервју са Мајом Влајковић, Панчево, 1.6.2024.

од ситуације. Важно је имати разумевања и емпатије када је туга у питању.²⁷ Туга је у југословенском Панчеву, и у остатку државе, била најизраженија приликом губитака народу познатих личности, спортиста, певача, глумаца, али и наравно при губитку најближих. Неки од периода који су донели велику тугу читавом народу били су прво 1950-те године, док се народ опорављао од Другог Светског рата и његових последица. Затим 1980-те године које су донеле како тугу, тако и кризу око опстанка државе, након смрти Јосипа Броза Тита. На крају, ту су 1990-те године, када се Југославија званично распада. О 4. мају 1980. године брујала је читава Југославија и сав њен народ. Људе је обузела првенствено велика туга, која је убрзо прерасла у страх о томе шта следи. У Панчеву, улице су биле тихе и могло се видети остављено цвеће на сваком ћошку. Недељне новине су на осам страна садржале само информације о смрти председника и његових замисли. Док је целе недеље улицама Панчева кружио портрет најцењеније личности бивше Југославије.²⁸

У свакодневици су места на којима се туга највише јавља гробља. У Панчеву, данас, постоји четири гробља. Начини исказивања туге преминулима мењали су се кроз време, као и споменици, натписи на њима и уређење. Што се тиче Старог гробља, натписи на споменицима су изричито дирљиви и емотивни, већински у стиху. Углавном садрже неке врсте захвалности, изражавање дубоке туге, метафоре, и изражавање вечног сећања. Потресно јесте што је велики број споменика овог гробља посвећен младим људима. Од 128 натписа на споменицима подигутим за време СФРЈ, 48 посвећено је преминулима од испод тридесет година. Ново гробље је највеће гробље на територији општине Панчево, самим тим има највећи број споменика. Они су новији, али са много краћим натписима. Они су већински у стиху и врло су звучни, а главни мотиви који долазе до изражаја су неизмерна туга и бол. Има мање елемената захвалности и сећања. Католичко гробље је мало, али итекако значајно. Натписи споменика овог гробља могли би се представити као спокојни. Истакнуто је изражавање захвалности, вечног сећања и мира. Нису превише тужни, нити потресни. Они су писани углавном у облику кратких поема. Гробље Котеж је једно од млађих гробља Панчева, на његовим споменицима постоји само један натпис из периода Социјалистичке Југославије. Он је у поређењу са осталим, новијим, натписима ведрији и има инспиративан тон, пре него тужан. Већина споменика припада 21. веку.²⁹

Бес

Бес се на неки начин разликује од осталих емоција, зато што није нужно позитиван или негативан као већина емоција. Он јесте уско повезан са љутњом, која се представља као непријатна фрустрација, али ако смо бесни на нпр. неправду или насиље, зар се то не би могло назвати позитивним бесом? Наравно, бес може бити и опасан, довести до агресије и других опасних понашања, ако не умемо да га контролишемо.³⁰ Постоји неколико врста тј. начина испољавања беса: пасиван, агресиван, пасивно-агресиван, непријатељски и конструктиван.³¹ Бес

²⁷ <https://ubuntucentar.com/blog/emocije/uvod-u-osnovne-emocije-tuga/> (Психолошка анализа туге) (17.1.2024)

²⁸ „Титово дело – гарант наше будућности“, *Панчевац*, 10.5.1980, 3.

²⁹ Никола Влајић, *Натписи на надгробним споменицима у Панчеву*, Завод за заштиту споменика културе у Панчеву, Панчево, 2022, 13-180.

³⁰ <https://psihologija4gimnazija.wordpress.com/osnovne-primarne-emocije/> (Објашњење примарних људских емоција) (8.1.2024)

³¹ <https://samoobrazovanje.rs/sta-je-bes/> (Психолошка анализа беса) (8.1.2024)

је људима данашњице веома позната емоција. Друштво, свуда па и у Панчеву, је често бесно, негативно и нервозно, из разноразних разлога. У време СФРЈ бес јесте био присутан, али су га људи испољавали мање у свакодневници и међусобним интеракцијама, а највише кроз покрете отпора, организације и иницијативе које се залажу за неку врсту промене. Значи можемо рећи да је тај бес био већински позитиван.

Панчево има историју побуне и отпора, о којој се не говори много. Реч је о еколошком, антиратном и мировном активизму, који се у граду развијају од 80-тих година прошлог века. Претече антиратних покрета отпора јесу биле управо еколошке и организације о заштити животне средине. Прва еколошка иницијатива Панчева носила је име „Зелена пега“. У оквиру ње већински су организовани протести на улицама, који су били медијски препознати и утицали су на стварање нових иницијатива. Из „Зелене пеге“, 90-тих година, развија се иницијатива под именом „Покрет за мир Панчево“. Он је био мала, али веома јака и најважније активна организација. Неки од њихових најзначајнијих подухвата су „Ход мира“, симболично освајање трга Краља Петра, паљење свећа за све жртве рата итд.³² У свим њиховим манифестацијама учествовао је велики број грађана. Управо то нам говори да је Панчево прави активистички град и да су његови грађани свој бес усмеравали на паметне и значајне циљеве током овог периода.

Закључак

Важност проучавања емоција је огромна, будући да играју главну улогу у развијању идентитета друштва. У Југославији су се у 20. веку догодиле многе социјалне промене чије су последице биле бурне емоције међу људима. Емоције нису биле тема истраживања у Југославији до 1960-тих година, а емоције Југословена кроз историју скоро уопште нису истраживане. Схватање емоција је због тога на веома ниском нивоу, о емоцијама и менталном здрављу људи нису много знали, нити су о томе учили. Сматрало се да је ова тема нешто што се подразумева и о чему нема потребе разговарати, због тога људи који су овоме научени често не умеју да контролишу или да се носе са својим емоцијама. О осећањима Југословена сазнајемо кроз музику, филмове, серије, позоришне представе, књиге и друге ствари које су их занимале. Из културе и свакодневице једног народа можемо научити много о њиховим емоцијама. Осећање веома карактеристично за СФРЈ је јединство. Сви људи су били једнаки, средње класе, сличних примања и материјалног стања. У случају неке радне акције, организованог протеста или једноставнијих радова увек се осетило како људи уједињују своје могућности, сви доприносе најбоље што могу и успут помажу и другима да ураде исто. Емоција која се истицала била је и нада. Сви Југословени били су пуни наде за напретком и чврсто су веровали да ће се сав њихов труд исплатити. Омладина се значајно ценила и о њој се добро бринуло, наде које су се полагале у омладину биле су огромне.

У Панчеву ситуација није много другачија у односу на остатак државе. Овај град није велики тако да су се грађани углавном међусобно познавали. Поштовали су се и били су изузетно ту једни за друге. Ретко је било ко радио неки посао сам, без комшија, пријатеља или пролазника који прилазе да помогну. То нам говори колико су се осетиле слога и јединство у Панчеву. Панчевци су били веома опуштени и мирни. Свакодневица је деловала успорено, јер журбе и

³² <https://www.cpi.rs/projekat/7/PANCEVO> (Покрети отпора у Панчеву 1990-тих година и њихове претече) (9.1.2024)

притиска није било скоро уопште. Атмосфера којом је град одисао била је весела, ведра и пријатна, а такви су били и људи. Волели су да уживају и користе своје дане максимално. Градски парк и шеталиште били су увек пуни људи различитих генерација. Веома посећиване биле су и позоришне представе, изложбе, свирке, концерти, играчке, спортски догађаји и активистички скупови. Ту се крију срећа и безбрижност грађана. Видимо и колико су Панчевци били активни на локалу, залагали су се за промене које желе да направе и свој бес упућивали на значајне циљеве. Локалних иницијатива у социјалистичком Панчеву било је доста и велики број људи се одазивао. Најтужнији период за грађане Панчева уследио је након смрти председника Јосипа Броза Тита. То се може односити и на читаву Југославију. Народ не дуго после тога креће да обузима страх о кризи опстанка државе и ишчекивању наредних исхода. Панчево данас је изгубило многе своје чари, најпре мир и безбрижност, највише због утицаја технологије и урбанизације. Овај град данас је пун притисака, журбе и непоштовања, али и даље није изгубио своју енергију културног и активног града.

Списак извора и литературе

Архивска грађа

Историјски архив Панчево, Фонд Одбора савеза друштава за васпитање и старање о деци и омладини, кутија број 4, извештај о раду из 1967. године.

Усмени извори

Интервју са Браниславом Димитријевић, Панчево, 17.2.2024.

Интервју са Мајом Влајковић, Панчево, 6.1.2024.

Интервју са Ненадом Влајковићем, Панчево, 8.1.2024.

Интервју са Наташом Ленђел, Панчево, 7.3.2024.

Штампа

„Панчевац“, 10.5.1980. година. „Панчевац“, 24.5.1980. година.

Електронски извори

<https://amplitudemagazin.com/istorija-mentalnih-poremecaja/>

<https://worldhappiness.report/ed/2023/>

[https://www.wikiwand.com/bs/Pop i rok-muzika u Jugoslaviji](https://www.wikiwand.com/bs/Pop_i_rok-muzika_u_Jugoslaviji)

<http://www.yugopapir.com/2018/09/top-30-najboljih-jugoslovenskih-filmova.html>

<https://amplitudemagazin.com/istorija-mentalnih-poremecaja/>

<https://visitpancevo.rs/upoznajte-pacevo/sta-videti/filmska-prica/>

<https://www.bbc.com/serbian/lat/svet-55670937>

<https://www.facebook.com/photo/?fbid=1402754359884452&set=pacevo-1942>

<https://www.istrazime.com/socijalna-psihologija/sto-psihologija-kaze-o-ljubavi/>

<https://samoobrazovanje.rs/sta-je-sreca/>

<https://kosarka24.ba/svjetsko-prvenstvo-1970-ljubljana/>

<https://www.dw.com/sr/prva-i-jedina-pobeda-jugoslavije-na-evroviziji/a-17614522>

<https://ubuntucentar.com/blog/emocije/uvod-u-osnovne-emocije-tuga/>

<https://psihologija4gimnazija.wordpress.com/osnovne-primarne-emocije/>

<https://samoobrazovanje.rs/sta-je-bes/>

<https://www.cpi.rs/projekat/7/PANCEVO>

Литература

1. Барбара Х. Розенвајн и Рикардо Кристијани, *Шта је историја емоција?*, Медитерран, Нови Сад, 2019, 47.
2. Никола Влајић, *Натписи на надгробним споменицима у Панчеву*, Завод за заштиту споменика културе у Панчеву, Панчево, 2022, 13.
3. Иван Ивачковић, *Како смо пропевали Југославија и њена музика*, Лагуна, Београд, 2013, 11.
4. СОС Дечије село, *Огледало душе*, Нови Сад, 2005, 113.
5. Дане Шијан, *Моћ Титове ријечи конерентност револуције*, Стајлс, Загреб, 1977, 143.

Прилог 1. 4. мај 1980. у Панчеву,
Преузето са интернет странице
„Старо Панчево и околна села“

Прилог 2. 25. мај. 1953. године у Панчеву,
Пољопривредници дижу свест о важности рада,
Преузето са интернет странице „Старо Панчево
и околна села“

Прилог 3. Пријатељи у шетњи Панчевом
1960-тих година, Преузето са интернет
странице „Старо Панчево и околна села“

Прилог 4. Отац са својом децом у
Панчеву 1969. године, из кућне
библиотеке.